

Слободян М.Р.

аспірант,

Науковий керівник: Добосевич У.Б.

кандидат філологічних наук, доцент,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЧАСТКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Сучасне трактування «частки» слід обґрунтовувати з концептуальним розмежуванням широкого та вузького поглядів на її природу. У широкому розумінні термін слід ототожнювати з усіма службовими словами, до яких належать прийменник, сполучник, частки-зв'язки та власне-частки, а у вузькому – частки охоплюють особливі слова з відповідним їхнім статусом [6, с. 107]. Ми беремо до уваги друге, вужче трактування частки як службової частини мови.

У перших граматичних працях українських мовознавців кінця XVI – 1-ї половини XVII ст. (граматиках 1591 р., Л. Зизанія 1596 р., М. Смотрицького 1619 р., І. Ужевича 1643 та 1645 рр.), як і в грецьких посібниках з граматики, під впливом яких формувалась граматична думка в Україні, налічувалося вісім «видшвъ слова» – частин мови. Одні з них кваліфікувалися як «скланяємыя» (відмінювані), інші – нескланяємыя» (невідмінювані). До останніх зараховували прислівники, прийменники і сполучники. К. С. Симонова відзначає, що «упродовж століть кількісний склад частин мови залишався майже незмінним (...). На відміну від прийменників і сполучників, які вже в давніх граматах були виділені в окремі лексико-граматичні розряди слів, частка все ще залишалася поза увагою мовознавців» [10, с. 47]. Хоча, термін «частка» (лат. *particula*) у сучасному трактуванні цієї граматичної дефініції уперше використав у своїй граматиці М. Смотрицький, протягом тривалого часу вчені використовували цей термін на позначення або класу службових слів узагалі, або окремих його розрядів.

Дослідниця вважає, що вивчення часток у граматах кінця XVI – 1-ї половини XVII ст. дає підстави стверджувати, що вже на той час вони становили досить численну групу одиниць із розгалуженою семантикою та характеризувалися різноманітністю виконуваних функцій, що знайшло відбиття в класифікації прислівників. І тільки з 2-ї половини XIX ст., коли дослідження з граматики досягають найбільш бурхливого розвитку, традиційна система частин мови зазнає серйозної критики. «Важливим для цього періоду є поділ частин мови на повнозначні та службові з урахуванням взаємозв'язків і взаємозалежності між ними, чого бракувало давнім граматам» [11, с. 71-74]. Саме з цим періодом пов'язують і виділення часток в окрему службову частину мови.

Виділення часток в окремий лексико-граматичний клас слів пов'язане з ім'ям ученого-славіста, викладача Ніжинського історико-філологічного інституту проф. А. В. Добіаша, який уперше чітко сформулював критерії розмежування часток і прислівників. У цей час посилюється увага дослідників до семантико-функціонального аналізу мовних категорій і окремих розрядів слів, у тому числі й часток. Зокрема, О. О. Потебня, «виділивши дві найбільш загальні категорії слів – слова лексичні(повнозначні) і формально-граматичні(сполучники, прийменники, частки і допоміжні дієслова), особливу увагу звернув на семантико-функціональний аналіз деяких часток, що функціонували в російській та українській мовах» [10, с. 48]. Однак дослідниця зазначає, що аналізовані частки у більшості випадків учений визначав як прислівники або вставні модальні частки. Разом із тим, частинами мови О. О. Потебня вважав лише повнозначні слова, а формальні, на його думку, не можна вважати частинами мови, оскільки вони позбавлені лексичного значення.

Погляди вченого на цю категорію слів пізніше були підтримані в українському мовознавстві вченими І. Р. Вихованцем, К. Г. Городенською, А. П. Загнітком та ін. У відомих на той час українських граматиках О. Павловського (1818 р.), М. Осадці (1862 р.), М. Дячана (1865 р.), О. Партацького (1873 р.), О. Огоновського (1889 р.), С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера (1893 р.) та ін. все ще використовувалися терміни для назви службових слів, усталені у високоавторитетних граматиках Л. Зизанія та М. Смотрицького, однак уже достатньо помітним було намагання наблизити ці терміни до української мовної основи. Так «з'являються терміни *приименникъ* (О. Партицький), *сполучнику* і навіть *частицы* (О. Огоновський)» [10, с. 48].

В українському мовознавстві термін «частка» для назви окремої службової частини мови «вперше був вжитий «Українським правописом (проект для ознайомлення) 1926 року» [3, с. 723-724]. З цього періоду в граматичних працях з української мови послідовно проводиться поділ слів на змінні (повнозначні) і незмінні (прислівник та службові частини мови).

Із початку 60-х років ХХ століття комплексне вивчення часток цілеспрямовано здійснюють із позицій їхньої функції, своєрідної семантики та походження. С. О. Педченко зазначає, що «найпомітніші монографічні дослідження партикул пов'язані з іменами В. В. Виноградова, Ю. Г. Скиби, К. Л. Киселевої, Д. Паяйяра, О. О. Стародумової. В. В. Виноградов, розглядаючи частки поряд із модальними і вставними словами, уперше звернув увагу на їхню модальну функцію, описав етимологію, диференціював партикули за функціонально-семантичним критерієм» [9, с. 1]. До найвагоміших робіт можна віднести також праці Т. М. Ніколаєвої, яка вивчала природу й функції партикул, закономірності їхнього виникнення та розвитку з позицій комунікативної і прагматичної лінгвістики на матеріалі одинадцяти слов'янських мов. Заслуговує на увагу думка дослідниці про те, що «частки

мають своє значення і майже завжди синонімічні, тобто вони презентують собою «набори сем» [7, с. 9].

Сучасні українські мовознавці трактують «частку» як «незмінну службову частину мови, що надає окремим словам або членам речення додаткових значеннєвих відтінків, а також беруть участь у творенні дієслівних форм граматичної категорії способу» [3, с. 723-724] чи як «незмінне службове слово, що бере участь у вираженні форм окремих морфологічних категорій, входячи в склад слова чи приєднуючись до нього і передає комунікативний статус висловлювання, а також виражає відношення висловлювання і/чи його автора до навколишнього контексту, вираженого чи прихованого: т. зв. модальні частки» [8, с. 579].

В. О. Горпинич зауважує, що частки «служать для семантичного поєднання в реченні різнорідних його членів» [5, с. 288]. Розглядаючи частки як граматичний клас службових слів, О. Безпояско кваліфікує їх як незмінну службову частину мови і не заперечує наявності в них певної семантики: частки, «хоча й не називають фрагментів довкілля, вносять у речення певний елемент змістової характеристики» [1, с. 77].

Укладачі теоретичної морфології української мови І. Р. Вихованець і К. Г. Городенська стверджують, що частки належать до класу службових слів, адже «вони так само не співвідносяться з поняттями, відповідно не мають лексичного значення і виконують тільки синтаксичні функції» [4, с. 357]. Варто зазначити, що І. Р. Вихованець в іншій своїй праці («Частини мови в семантико-граматичному аспекті», 1988) звертає увагу на те, що великим недоліком традиційного поділу слів за семантико-граматичними класами є їх розміщення в одній площині. А так як службові частини мови позбавлені лексичного значення, то часто їх розглядають в системі частин мови «в ролі її компонентів, а отже, ігнорується їх специфіка, не розкривається їх граматичний статус, їх службовий стосунок до слова і до інших мовних одиниць» [2, с. 23].

На сучасному етапі розвитку української морфології К. Г. Городенська зауважує, «якщо в попередній граматичній традиції частки мали статус слова, то останнім часом в українському мовознавстві їх кваліфікують як аналітичні синтаксичні морфеми» [4, с. 357], тобто вони є засобом вираження відношення мовця до висловлювання. Причину цьому дослідниця вбачає у вищезгаданій відсутності лексичного значення часток, що уподібнює їх до синтетичних морфем, проте, на відміну від них, частки здебільшого обслуговують сферу синтаксичної одиниці-конструкції – речення, виділяючи тему або рему при актуальному членуванні речення чи створюючи тип речення за метою висловлювання.

Список використаних джерел:

1. Безпояско О. Частка на тлі мови і мовлення // Українська мова. – № 4. – 2003. – С. 77-82.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К., 1988. – 256 с.
3. Вихованець І. Р. Частки // Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000. – С. 723-724.

4. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. – К., 2004. – 398 с.
5. Горпинич В. О. Морфологія української мови. – К, 2004. – 336 с.
6. Загнітко А. П. Частки в системі службових частин мови: типологійний і лексикографійний вияви // Лінгвістичні студії. – 2011. – Вип. 22. – 104-115 с.
7. Николаева Т. М. Функции частиц в высказывании (на материале славянских языков). – М.: Наука, 1985. – 168 с.
8. Николаева Т. М. Частицы // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 579.
9. Педченко С. О. Семантика і функціонування модальних часток в сучасній українській літературній мові. – Харків, 2010. – 20 с.
10. Симонова К. С. До питання про статус службових слів у науковій концепції частин мови // Наукові записки. Серія філологічна. – Т. 34. – 46-50 с.
11. Симонова К. С. Частки в граматичних працях кінця XVI – першої половини XVII ст. II Східнослов'янські граматики XVI-XVII ст. – К., 1982. – С. 71-74.

Шелепкова І.М.

старший викладач,

*Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця*

ЕКОНОМІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК НАЙБІЛЬШ ДИНАМІЧНА СФЕРА ЛЕКСИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ МОВИ

Вивчення економічної термінології має велике значення як з погляду віддзеркалення в ній сучасного рівня тієї або іншої науки, так і з погляду формування термінології та її проникнення у мову.

У роботі розглядаються закономірні зміни у сфері термінології, оскільки термінологія – найбільш динамічна сфера лексики на сучасному етапі розвитку мови. Значна термінологічна лексика, що характеризується прямою або частковою мотивацією, усе більше входить до активного словника, впливає на словотворчі зв'язки усередині мови.

Об'єктом дослідження є нова економічна термінологія сучасної української мови. Питання про віднесення конкретного слова до сфери саме економічної термінології, а не до якої-небудь іншої сфери, вирішувалося залежно від контексту.

Використання терміна в одному ряду з іншими економічними термінами в економічному тексті є достатнім для того, щоб вважати це слово за термін економічної сфери. Крім того, у роботі розглядаються терміни таких дотичних з економікою науково-практичних напрямів, як фінанси, менеджмент і маркетинг, оскільки вони тісно переплітаються зі сферою економіки і доповнюють її термінологію.

Економічні видання, будучи функціонально-стилістичною підсистемою літературної мови, якнайповніше і послідовніше фіксують основний масив